

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

ТАРШИН Станіслав Іванович

УДК 338.1:854

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОЛІЙНОГО
ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ**

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з державного управління

ХАРКІВ – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національній академії державного управління при Президентові України.

Науковий керівник – доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Корецький Микола Христофорович,
Гуманітарний університет "Запорізький інститут державного та муніципального управління",
перший проректор

Офіційні опоненти – доктор наук з державного управління, доцент
Біла Світлана Олексіївна,
Приазовський державний технічний університет,
завідувач кафедри економічної теорії;

кандидат наук з державного управління
Крушельницька Тетяна Павлівна,
Інститут проблем державного управління
та місцевого самоврядування Національної академії
державного управління
при Президентові України,
старший науковий співробітник.

Провідна установа – Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економіки та з питань європейської
інтеграції України, відділ проблем економічної
стратегії, прогнозування та регулювання економіки,
м. Київ.

Захист відбудеться 24 грудня 2004 р. о 16 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.858.01 Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України за адресою: 61050, м. Харків, просп. Московський, 75, зал засідань (1 поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (61050, м. Харків, просп. Московський, 75).

Автореферат розісланий "23" листопада 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Лебець В.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах соціально-економічної перебудови агропромислового комплексу (АПК) України суттєвого значення набуває формування досконалого механізму державного регулювання продуктивних підкомплексів, направлено на їх становлення, функціонування і розвиток. На основі успішно апробованих у світовій практиці механізмів державного регулювання першочергової уваги потребують стратегічні галузі суспільного виробництва. В агропромисловому секторі економіки України провідну роль відіграє олійно-жировий підкомплекс, який з 1998 року увійшов до сфери контролю комерційних структур.

Стратегічне значення олійного виробництва в Україні підтверджує його перспективність. Проте тенденції розвитку, які на сьогодні склалися, та незадовільний економічний стан підприємств олійно-жирової галузі в умовах їх реструктуризації визначають необхідність пошуку резервів як на мікро-, так і на макрорівні.

Незначні наявні капітали олійно-жирових підприємств не дозволяють їм стати повноправними конкурентами на ринку. Навіть новий виток розвитку в олійно-продуктовому підкомплексі, після введення у вересні 1999 р. мита на експорт насіння соняшнику, ще не забезпечив суттєвого покращення фінансового становища підприємств, хоча дав змогу досягти виробничих рівнів 1990 р. Значні переробні потужності олійно-жирових підприємств галузі потребують першочергового вирішення завдань стабільного та максимального їх завантаження сировиною, оскільки це буде визначати ефективність використання обладнання і ресурсів. Тому виникає потреба в проведенні поглибленого дослідження питань щодо подальшого розвитку олійного виробництва й удосконалення механізмів його державного регулювання в нових умовах господарювання.

Трансформація національної економіки значно посилила роль теоретичного обґрунтування функцій економічних систем з метою адаптації зарубіжного досвіду та формування дієвого механізму державного регулювання. Чимало теоретичних розробок і рекомендацій з цього питання подано в наукових працях вітчизняних науковців: В.Д. Бакуменка, С.О. Білої, В.Г. Бодрова, В.І. Бойка, В.Є. Воротіна, В.Ф. Мартиненка, В.П. Троня та інших. Вирішення проблем державного регулювання і подальшого розвитку олійного виробництва привертало й продовжує привертати увагу багатьох дослідників, серед яких: О.М. Іваницька, М.Х. Корецький, О.Г. Мордвінов, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин.

Проте слід зауважити, що роль держави в управлінні розвитком

олійно-жирової промисловості та вирішенні комплексу проблем щодо її реструктуризації, узгодження планування, прогнозування і програмування діяльності підприємств з національними програмами продовольчого забезпечення країни на сьогодні залишається не визначеною. Високий ступінь морального та матеріального зносу обладнання олійно-жирових підприємств вимагає розробки комплексних інноваційно-інвестиційних проектів щодо їх модернізації.

У сучасних умовах для подальшого розвитку олійного виробництва в Україні було б доцільно вдосконалити порядок оподаткування переробних підприємств, враховуючи сезонний характер виробництва; забезпечити своєчасне повернення ПДВ експортерам олії; надати пільгові кредити для інтенсивного вирощування і глибокої переробки соняшнику.

Актуальність проблеми, недостатнє її дослідження та висвітлення в літературі з теорії державного управління, велике теоретичне і практичне значення щодо її розв'язання зумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану Комплексного наукового проекту "Державне управління та місцеве самоврядування" (номер державної реєстрації 0200U0041030); пов'язана з темою "Механізми регулювання ринкової економіки" (номер державної реєстрації 0101U003345) Національної академії державного управління при Президентові України, в розробці яких здобувач брав безпосередню участь.

Мета й завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в комплексному аналізі та визначенні шляхів удосконалення механізму державного регулювання розвитку олійного виробництва в Україні.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі *завдання*:

- розкрити зміст, цілі, завдання та функції державного регулювання розвитку олійно-жирової галузі;
- уточнити теоретико-методологічні основи комплексного аналізу трансформації економічних систем;
- дослідити тенденції розвитку державного регулювання підприємств олійно-жирової галузі та внести пропозиції по вдосконаленню нормативно-правової бази та контролю держави відповідно до стратегічних пріоритетів України;
- обґрунтувати необхідність державного регулювання ринку олії;
- розробити інвестиційний проект реструктуризації олійно-жирового підприємства;
- виявити можливості вдосконалення механізму державного регулювання олійного виробництва в умовах подальшого поглиблення

ринкових реформ.

Об'єктом дослідження є вплив держави на розвиток АПК.

Предметом дослідження є сучасні механізми державного регулювання олійного виробництва в Україні.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні про необхідність посилення регулятивної функції держави в розвитку олійного виробництва за умов становлення ринкових відносин у сфері сільського господарства. Розробка концепції, критеріїв і механізмів державного регулювання олійного виробництва в контексті його державної підтримки, формування дієвих програм подальшої модернізації та упровадження інноваційно-інвестиційної політики є вагомим чинником розвитку економіки України в цілому.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані такі методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формулювання висновків), статистико-економічний (аналіз сучасного стану ефективності олійного виробництва), розрахунково-конструктивний та експериментальний (обґрунтування економічної ефективності реконструкції підприємства), економічного та правового аналізу (удосконалення механізму державного регулювання олійного виробництва) тощо.

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали: спеціальна література з проблем теорії й практики державного регулювання олійного виробництва в Україні, законодавчі і нормативні акти, офіційні статистичні дані, матеріали з монографічних праць та ін.

Наукова новизна дослідження включає такі основні положення:

вперше:

- запропоновано і обґрунтовано організаційно-економічний механізм державного регулювання олійного виробництва та проведено розрахунки економічної ефективності реалізації інноваційно-інвестиційного проекту переробки соняшнику;

удосконалено:

- методологію комплексного аналізу трансформації економічних систем на основі використання інституціонального й еволюційного підходів;

- механізм регулювання розвитку і розміщення олійно-жирового комплексу шляхом доповнення, розширення і поглиблення таких його складових: формування сприятливого інвестиційного середовища і ділового клімату; планування, прогнозування та програмування діяльності підприємства з урахуванням мінливості економічного середовища; пошук джерел фінансування на потреби оновлення основних фондів і

нарощування обігових коштів; активізація внутрішнього ринку насіння соняшнику, продуктів його переробки та експортно-імпоротної діяльності; удосконалення системи оподаткування та митного регулювання;

дістало подальшого розвитку:

- теоретичне обґрунтування економічної сутності державного регулювання олійного виробництва шляхом спрощення системи оподаткування і зниження податкового тиску;

- осмислення змісту поняття "державного регулювання розвитку олійно-жирової промисловості" з урахуванням ступеня взаємозв'язку інформації, організації та процесу управління в процесі його еволюції. Поняття доповнено такими елементами: системою еволюційної інформації, новаторським прогнозуванням і віртуальною структурою;

- дослідження піраміди життєдіяльності олійно-жирового підприємства, що доповнено новим елементом – "зацікавлені групи".

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що рекомендації автора стосовно оптимальних параметрів вирощування і переробки насіння соняшнику пройшли виробничу перевірку і знайшли схвалення в агропромислових підприємствах Кіровоградської області. Автором запропоновано удосконалену методику визначення ефективності виробництва та збуту олійно-жирової продукції (довідка № 27-189/4 від 27 липня 2004 р.). Результати досліджень з розробки інноваційно-інвестиційного проекту реконструкції олійно-жирового підприємства прийнято до практичного впровадження у ВАТ "Кіровоградолія" (акт про реалізацію від 22 липня 2004 р.). Рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання розвитку і розміщення олійно-жирового підкомплексу схвалено галузевою асоціацією "Укроліяпром", вони можуть бути використані в розробці регіональних та загальнодержавних програм стабілізації і розвитку АПК (довідка № 15-07/337 від 29 липня 2004 р.). Результати досліджень використані Радою по вивченню продуктивних сил України НАН України при визначенні інноваційної трансформації соціально-економічного розвитку національної економіки (довідка № 4-09 від 29 серпня 2004 р.). Обґрунтування економічної доцільності зниження податкового тиску на олійно-жирові підприємства використано в практичній діяльності Департаменту науково-технічного й інноваційного забезпечення Мінпромполітики при підготовці Державної програми розвитку техніки та технологій (довідка № 12/2-3-348 від 8 листопада 2004 р.).

Теоретичні розробки дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Національної академії державного управління при

Президентові України при викладанні таких дисциплін: "Державне регулювання макроекономічних процесів та інвестиційна економіка", "Сучасна економічна теорія та проблеми її застосування", "Державне управління інвестиційним процесом в перехідній економіці" (довідка № 04-415 від 9 вересня 2004 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення і висновки дисертації розроблені автором особисто й містяться в одноосібних наукових працях.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Науковий зміст основних результатів дослідження та їх практичне застосування обговорювалися на науково-практичних конференціях: "Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції", м. Київ (2003 р.), "Науково-технічний розвиток: економіка, технології, управління", м. Київ (2003 р.), "Ринкова трансформація економіки України: теорія, практика, перспективи", м. Львів (2003 р.), "Розвиток підприємницької діяльності на Україні: історія та сьогодення", м. Тернопіль (2003 р.), "Маркетингові дослідження в Україні", м. Київ (2004 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено в 9 наукових публікаціях, з них 4 – у наукових фахових виданнях; загальний обсяг публікацій становить 2,1 обл.-вид. арк.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота викладена на 191 сторінці комп'ютерного тексту, містить 48 таблиць, 21 рисунок і 6 додатків. Список використаних джерел нараховує 165 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

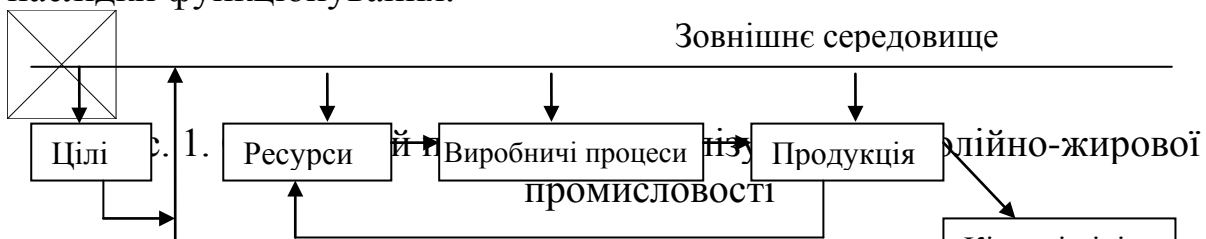
У вступі обґрунтовано вибір та актуальність теми дослідження; розкрито сутність і стан проблеми, що розв'язується; визначено мету й завдання дослідження, а також наукову новизну і практичну корисність одержаних результатів; наведено дані про апробацію основних положень і висновків та відомості про публікації за темою.

У першому розділі – *"Теоретико-методологічні основи державного регулювання розвитку олійного виробництва"* – досліджено макроекономічні умови розвитку олійно-жирового виробництва в умовах формування нової державної регулятивної політики, визначено інституціонально-еволюційні основи економічних змін у галузі, проаналізовано особливості державного регулювання олійно-жирових

підприємств в умовах їх реструктуризації.

Олійно-жирова промисловість, після визнання урядом її стратегічної ролі в забезпеченні продовольчої безпеки, почала розвиватись прискореними темпами. Це підтверджується практикою останніх років. Системна криза, яка охопила майже всі галузі виробництва й обігу продукції, була наслідком збігу багатьох обставин, однією з найважливіших серед них є недостатня увага державних і регіональних органів управління до ринку насіння соняшнику та олії.

Системний підхід щодо аналізу розвитку олійно-жирової промисловості передбачає наявність знань про ті елементи, що характеризують промисловість як систему, та врахування їх при розгляді названої сукупності. Використовуючи засоби цього підходу, ми вважаємо, що олійно-жирова промисловість становить собою дуже складну, але відкриту систему (рис. 1), у якій велику роль відіграють її передісторія і наслідки функціонування.

Еволюція української олійно-жирової галузі – з 1991 р. – була відображенням існуючих реалій функціонування всієї економіки країни. Перший етап: 1991–1996 рр. – період високої інфляції (особливо це стосується 1991–1992 рр.), бо вихідні цілі, бо проміжні цілі, бо зміна масовою приватизацією державного майна (1993–1996 рр.). Другий етап: 1996–1998 рр. – період відносної стабілізації в макроекономіці, підвищення господарської активності суб'єктів ринку (в результаті чого збільшуються доходи, які спрямовуються на обслуговування дефіциту Державного бюджету), оптимістичних прогнозів щодо близького економічного зростання. Третій етап: 1998–2000 рр. – з'являються тенденції зростання, проте, цей етап ознаменовано валютною кризою – девальвацією, загальним результатом якої стало дворазове знецінювання гривні відносно долара. Отже, лише наприкінці зазначеного етапу було започатковано економічне піднесення. Четвертий етап: з 2000 р. – період економічного зростання, що підтверджується позитивною динамікою розвитку економіки України. За перші три роки цього періоду обсяг виробництва у промисловості та аграрному секторі збільшився, відповідно, на 38 та 21 %.

Процес розробки та реалізації заходів цільової концепції розвитку олійно-жирової промисловості в необхідному напрямі реалізується в категорії "державне регулювання розвитку олійно-жирової промисловості"

з позицій економічної еволюції. З еволюційного погляду, формування економіки (у тому числі й олійно-жирової промисловості) характеризується не тільки нагромадженням фізичного капіталу, але й наявністю інформації. Розвиток характеризується, як правило, агрегованими показниками, що враховують інтегральний вплив множини факторів, тому суб'єкт управління не здатен врахувати нескінченної розмаїтості умов функціонування кожного економічного агента. У даному випадку через складність цієї галузі не вдається побудувати єдиної траєкторії розвитку. Можна говорити лише про його тенденції, напрями.

Перспективними інструментами аналізу структурних змін в олійно-жировій промисловості виступають інституціональний та еволюційний підходи, оскільки їм властивий більш високий ступінь теоретичної адекватності порівняно з іншими методами. Інституціональний підхід дає змогу дослідити рамки змін та варіанти дій підприємств олійно-жирової промисловості у встановлених межах. Еволюційний підхід забезпечив загальне бачення процесу економічних змін і закономірностей реакцій суб'єктів, що залежать від їх "організаційного генотипу", налагоджених процедур "природного відбору" та існуючих мутацій, що можуть бути "спровоковані" діями влади або логічним наслідком технологічних інновацій чи інституціональної інфраструктури.

У другій половині 90-х років проходили суттєві зміни в розвитку олійно-жирових підприємств, що стали результатом посилення динамізму в економічній ситуації та підвищення ролі конкуренції. Вони змушували власників активніше проводити техніко-технологічну модернізацію виробничих потужностей, зумовили зростаючу їх орієнтацію на задоволення вимог, які висуває ринок і споживач.

У результаті роздержавлення і приватизації в переробній сфері АПК склалася принципово нова ситуація: в державній власності залишається лише кожне дванадцяте підприємство і восьма частина основних фондів стратегічно важливих галузей. Різде звуження прямого регулюючого впливу держави на інвестиційний процес у цій сфері забезпечило об'єктивні передумови для широкого прояву тих переваг, заради реалізації яких і проводилася приватизація підприємств. Зростаючий попит на продукцію олійно-жирової галузі зумовлював підвищення уваги інвесторів до підприємств цієї галузі. Таким чином, в Україні набули розвитку процеси розширення виробничих потужностей діючих олійно-жирових підприємств та будівництва нових.

Дослідження поняття "державне регулювання розвитку олійно-жирової промисловості" показало, що його зміст залежить від

визначення ступеня взаємозв'язку інформації, організації та процесу управління (рис. 2).

Рис.2. Державне регулювання розвитку олійно-жирової промисловості в системі еволюційної економіки

Як наслідок запропоновано еволюційну модель олійно-жирової промисловості, яка дає більш детальне відображення її властивостей, що сприяє розширенню діапазону впливів на неї, однак з них лише окремі можуть цілеспрямовано контролюватися.

У другому розділі – *"Ефективність механізму державного регулювання олійно-жирового виробництва"* – досліджено динаміку економічних результатів на олійно-жирових підприємствах регіону та України загалом, виявлено причини ефективного розвитку ВАТ "Кіровоградолія", представлено результати і проаналізовано наслідки адміністративно-господарського впливу на олійно-жирові підприємства.

Основу сировинних ресурсів переробних підприємств досліджуваного центрального регіону (Миколаївська, Черкаська, Полтавська, Одеська і Дніпропетровська області), як і взагалі в державі, становить насіння соняшнику, якому в структурі олійної сировини

належить до 98 %. Його природноекономічні умови надають можливість одержувати високі врожаї цієї олійної культури, обсяг якої займає 46,2-55,4 % загального обсягу виробництва в державі (табл.1). Високий рівень урожайності в даному регіоні перевищує загальнодержавний показник в середньому за 2000-2003 рр. на 0,1-0,3 ц/га.

Таблиця 1

Динаміка валового збору і урожайності насіння соняшнику в
центральному регіоні

Область	Урожайність, ц/га				2003р. до 2000р., %	Валовий збір, тис. т				2003р. до 2000р., %
	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.		2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	
Усього по Україні	12,2	9,4	12,0	11,2	91,8	3457	2251	3271	4254	123,1
Кіровоград-с ька	12,8	9,1	13,6	13,8	107,8	305	185	326	510	167,2
Дніпро-петр овська	13,1	10,8	12,9	10,6	80,9	452	334	491	595	131,6
Миколаївська	10,7	7,8	10,7	10,7	100,0	251	157	232	412	164,1
Одеська	11,7	9,1	10,9	11,6	99,1	311	208	266	388	124,8
Полтавська	12,7	9,4	12,9	12,7	100,0	201	109	177	273	135,8
Черкаська	13,4	9,3	13,6	14,0	104,5	107	48	85	158	147,7
Усього по регіону	12,3	9,4	12,6	11,7	95,1	1626	1041	1558	2636	162,1
Частка регіону, %	X	X	X	X	-	47,0	46,2	49,5	55,4	-

Олійно-жировий підкомплекс центрального регіону на сучасному етапі представлений двома основними групами підприємств: (1) олійно-екстракційні заводи (ОЕЗ) і олійно-жирові комбінати (ОЖК), що входять у галузеву асоціацію "Укроліяпром", (2) цехи малої потужності і олійниці. Сумарна потужність з переробки олійної сировини в регіоні – 910 тис. т за рік переробки насіння соняшнику, з яких 865 тис. т становлять потужності діючих спеціалізованих підприємств і 45 тис. т – невеликих олійниць і непрофільних виробництв (табл.2). Високотехнологічні спеціалізовані олійно-добувні підприємства регіону розташовані в Дніпропетровській (Дніпропетровський ОЕЗ), Одеській (Одеський ОЖК) і Полтавській (ПОЕЗ-Кернел Груп) областях.

Наявність значних сировинних ресурсів, а також гальмівний вплив мита на експорт насіння деяких олійних культур (у т.ч. на насіння

соняшнику) сприяли стрімкому розвитку олійно-жирового виробництва. При цьому за останні п'ять років спостерігалось посилення конкуренції на ринку олійної сировини та продуктів її переробки.

Таблиця 2

Виробництво олії в центральному регіоні, тис.т

Область	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2003р. до 1998р., %
Усього по Україні	510,7	577,3	972,8	934,7	980,1	1279,3	744,7
Кіровоградська	29,1	53,8	103,2	85,7	79,7	106,8	60,1
Дніпропетровська	86,6	93,0	123,2	121,0	129,1	126,6	63,1
Миколаївська	8,7	8,2	7,1	7,3	4,4	2,9	11,4
Одеська	49,1	52,1	77,5	50,3	48,5	102,1	49,8
Полтавська	36,9	37,3	39,4	49,5	70,8	75,9	45,7
Черкаська	6,1	6,0	7,4	6,7	4,5	2,8	1,5
Усього по регіону	216,5	250,4	357,8	320,5	337,0	417,1	231,6
в т.ч. на спеціалізованих підприємствах, %	76,20	80,03	83,64	83,17	87,63	82,91	63,79
Питома вага регіону в Україні, %	42,4	43,4	36,8	34,3	34,4	32,6	31,1

Динамічний розвиток олійно-жирової галузі та незадовільний стан виробничих потужностей (оснащення більшості олійно-добувних підприємств морально і фізично застаріло) виступають основною умовою активної інвестиційної діяльності в підкомплексі. Зараз в Україні функціонує 20 олійно-екстракційних ліній (загальною продуктивністю 3 млн. т на рік переробки насіння соняшнику), з яких експлуатується: близько 40 років – 12 ліній (57 %), від 15 до 30 років – 7 ліній (33 %), до 5 років – 1 лінія (10 %).

Сьогодні здійснюють передінвестиційні дослідження і проектні роботи з нарощування виробничих потужностей до 1000 т за добу переробки насіння соняшнику на діючих підприємствах (шляхом установки нових екстракторів фірм "Європа Краун" і "Де Смет" на Слов'янському ОЕЗ і Полтавському ОЕЗ), а також організовуються нові олійнодобувні виробництва в Одеській і Миколаївській областях.

Зміни у структурі відносин між суб'єктами олійно-жирової галузі спонукали до виявлення основних причин розвитку. Ще до початку 90-х років ХХ ст. ринок олійних культур і рослинних олій характеризувався

відносною стабільністю. Держава повністю контролювала ринок шляхом централізованих закупівель у формі державного замовлення і державного контракту. Існувала єдина, встановлена державою ціна на олійну сировину, що, як правило, направлялася на переробку до державних заводів. Одночасно переробні підприємства одержували від держави істотну матеріальну підтримку (капіталовкладення, реконструкція тощо).

Початок 90-х років характеризувався докорінною зміною державної агропродовольчої політики. Дефіцит бюджету привів, практично, до повного припинення державної підтримки цін і субсидування сільськогосподарського виробництва. Урядом вводились обмеження на експорт сировини шляхом встановлення раціональної її структури на основі квотування та ліцензування.

Як результат активної політики асоціації "Укроліяпром" щодо захисту вітчизняного товаровиробника і зростаючого дефіциту рослинної олії у вересні 1999 р. вводилося 23 % експортне мито на насіння соняшнику. Основна мета Закону " Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур" полягала в легалізації ринку олійних культур, збільшенні їх переробки на вітчизняних виробничих потужностях, забезпеченні внутрішніх потреб держави в олійно-жировій продукції та в раціоналізації структури експорту.

Аналіз державного регулювання олійно-жирової галузі за період 1993–2003 рр. дає змогу зробити висновок, що цілеспрямована і виважена політика держави щодо регулювання розвитку цього підкомплексу відсутня. За цей час було прийнято 21 законодавчий акт, що істотно впливає на роботу підприємств у сфері переробки соняшнику. З них 12 прямо чи побічно обмежували економічні інтереси суб'єктів ринкової діяльності. Закони, що суперечать один одному, становлять 38 % від загальної кількості розглянутих законодавчих актів. При цьому часовий інтервал між прийняттям закону і його скасуванням, як правило, не перевищує одного року.

Дія Закону України "Про внесення змін до деяких законів України", яким встановлено 17-процентне експортне мито на насіння соняшнику, та внесено зміни стосовно заборони переробки насіння соняшнику за кордоном на давальницьких умовах, дозволяє забезпечити спрямування сировини для переробки на вітчизняні підприємства. Це створило умови для стабільної роботи і дало можливість визначитися з обсягами внутрішнього ринку та можливостями продажу соняшникової олії на зовнішньому ринку.

Подальший розвиток олійно-жирової галузі України залежить не тільки від кон'юнктури світового ринку рослинної олії, погодних умов

виращування олійних культур, відповідності світовим аналогам технологій переробки олійної сировини, але й від державної політики стосовно виробників та переробників олійної сировини.

Необхідно враховувати, що виробнича діяльність олійно-жирових підприємств пов'язана із сезонною заготівлею олійного насіння, а вилучення обігових коштів у період масової заготівлі та переробки олійного насіння для сплати податкового кредиту станом на 1 січня 2003 р. змушує підприємства обмежувати обсяги запасів олійної сировини на цю дату. Ось чому більша частина насіння для переробки реалізується не за прямими зв'язками, а через комерційних посередників, при тому, що різниця в цінах для підприємства становить у середньому 250–270 грн./т.

Зміна напрямків експорту сировини на готову продукцію в олійно-жировому підкомплексі дала змогу нарощувати обсяги переробки соняшнику і виробництва олії. Однак скорочення реалізації насіння закордонним структурам не сприяло переходу власності на сировину до заводів. В умовах низької забезпеченості оборотними коштами з причин тривалого застою в галузі підприємства почали здійснювати давальницьку переробку. На ВАТ "Кіровоградолія" обсяг переробки соняшнику збільшився в 2,1 раза, при цьому частка давальницької сировини становила 75–98 % (табл.3).

Таблиця 3

Динаміка виробництва олійно-жирової продукції на ВАТ
"Кіровоградолія", т

Показники	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2003р. до 1999р., %
Перероблено насіння соняшнику – всього	98255	193529	168422	158591	203003	206,6
в т.ч. з давальницької сировини	96438	168334	159005	155195	152384	158,0
Олія соняшникова – всього	43738	88326	75285	71294	92466	в 2,1 р.
в т.ч. з давальницької сировини	42964	77143	71068	69762	70387	163,8
Шрот – всього	40104	76772	66118	61886	77111	192,3
в т.ч. з давальницької сировини	39328	67210	62432	60520	57705	146,7
Фосфатидний концентрат кормовий	167	246	350	371	78	46,7

У вартісному виразі обсяг виробництва продукції олійно-жировим підприємством збільшився в аналізованому періоді. Безперечно, що найбільша частина фінансових ресурсів формується за рахунок виробленої олії, вартість якої за 2000–2002 рр. становила в межах 23,6–33,8 млн. грн. Дохід від реалізації всієї продукції за 1999–2003 рр. збільшився майже у шість разів, відповідно до обсягів переробки.

Внаслідок проведеної у 1998–2003 рр. реконструкції основних фондів їх середньорічна вартість зросла у 2,3 раза. Цей фактор в комплексі з організаційними заходами значною мірою забезпечив позитивну роботу ВАТ "Кіровоградолія". Фондовіддача на олійно-жировому підприємстві зросла у 1,9 раза.

У третьому розділі – *"Удосконалення механізму державного регулювання розвитку олійного виробництва в Україні"* обґрунтовано необхідність суттєвих змін в державному управлінні та регулюванні олійно-жирової промисловості, запропоновано заходи стосовно удосконалення системи експортно-імпортних операцій з сировиною і готовою продукцією, а також механізмів податкового стимулювання виробничих процесів, проаналізовано чинники підвищення ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності щодо реструктуризації переробних підприємств галузі.

За умов ринкової економіки роль держави полягає у виробленні загальних "правил гри" для економічних агентів. В умовах ринку особливе значення має правове визнання та закріплення економічних прав і обов'язків суб'єктів господарювання. Держава має створювати необхідні умови для вирішення проблем, породжених ринком, його нездатністю успішно вирішувати усі завдання соціально-економічного розвитку країни. Структурні зрушення в економіці загалом та ефективність функціонування олійно-жирової промисловості зокрема, значною мірою залежать від активної діяльності суб'єктів господарювання, формування державою привабливого інвестиційного середовища, вдосконалення податкових, митних, цінових та інших економічних механізмів.

Таким чином, державі належить визначальна роль як юридичного гаранта і арбітра економічних відносин між суб'єктами ринку. Однак існуюча правова база не відповідає не тільки новій ринковій моделі економіки, але й новій ролі в ній держави. Розширюючи простір, у якому максимізується прибуток, для поведінки економічних агентів за допомогою скасування податку на прибуток, можна стимулювати вирішення двох важливих завдань – створення стабільного підприємницького сектора економіки та запуск в роботу поки що

нерухомого акціонерного капіталу через поживлення дивідендної політики. Крім того, отримання прибутку дасть змогу активізувати інвестиційні процеси і вивести частину економіки з тіньового сектора.

У процесі проведення передінвестиційних досліджень було визначено і обґрунтовано основні організаційно-технічні заходи щодо реконструкції олійнодобувного виробництва на Кіровоградському ОЕЗ з доведенням виробничої потужності з переробки насіння соняшнику до 350 тис. т на рік. При цьому, внаслідок реконструкції передбачається зниження втрат олії за рахунок доведення олійності шроту до 0,9-1,0 % і витрат розчинника до 0,7-1,0 кг на тонну насіння соняшнику, що переробляється. Розмір можливого прибутку близько 83,2 млн. грн. за рік (табл.4).

Таблиця 4

Прогноз виторгу від реалізації продукції і план прибутків по роках реалізації проекту, тис. грн.

Показники	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік
Виручка від реалізації основної продукції	456965	456965	456965	456965	456965
Виручка від іншої реалізації	52486	52486	52486	52486	52486
Разом доход від реалізації	509451	509451	509451	509451	509451
Податок на додану вартість	84909	84909	84909	84909	84909
Чистий доход	424543	424543	424543	424543	424543
Витрати на виробництво продукції, у тому числі	305777	304926	304197	303578	303050
Валовий прибуток	118766	119617	120346	120965	121493
Адміністративні витрати	1937	1937	1937	1937	1937
Витрати на збут	392	391	391	391	391
Інші операційні витрати	325	325	334	329	329
Прибуток від операційної діяльності	116112	116964	117684	118308	118836
Відсотки за користування кредитом	12926	9254	5582	1910	-
Оподатковуваний прибуток	103186	107710	112102	116398	118836
Податок на прибуток (30%)	30956	32313	33630	34919	35651
Чистий прибуток	72230	75397	78471	81478	83185
Повернення кредиту	30580	30600	30600	29940	-
Вільний залишок прибутку	41650	44797	47871	51538	83185

При виробництві і реалізації 210,8 тис. т соняшникової олії за ціною 2429 грн./т та супутньої продукції – соняшникового шроту – за ціною 330 грн./т, фосфатидного концентрату за ціною 250 грн./т підприємство покриє свої витрати в обсязі, необхідному для покриття поточних витрат, повернення кредиту і сплати відсотків за його використання (досягне точки беззбитковості) на 17-й місяць роботи підприємства.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі теоретичного осмислення основ державного регулювання й аналізу сучасного стану олійного виробництва обґрунтовано напрями подальшого його розвитку в Україні. Дисертаційне дослідження дало змогу виробити цілісний погляд як на теоретичні, так і на практичні аспекти державного управління в олійно-жировому підкомплексі. Отримані в процесі дослідження результати підтверджують гіпотезу, покладену в його основу, а реалізована мета і завдання дослідження дають можливість зробити такі висновки:

1. Аналіз ролі ринку і держави в одній економічній площині вказує на необхідність розширення впливу ринку і конкуренції, однак їх взаємодія в якісному плані свідчить про активізацію державного управління. Довгострокове економічне зростання неможливе без реалізації низки пріоритетних заходів, зокрема: істотного збільшення обсягу державних інвестицій і розширення масштабів залучення іноземних інвестицій; активізації виконання цільових програм у сфері промислової політики (енергозбереження, капіталомісткість, інновації тощо); реструктуризації галузевих комплексів і природних монополій; координації заходів грошово-кредитної та фіскальної політики; зниження тиску тіньового сектора на легальну економіку.

2. На основі положень інституціональної та еволюційної теорій розвитку удосконалено методологію комплексного аналізу економічних систем, що дає змогу дослідити рамки змін та варіанти дій підприємства в ринкових умовах. Поняття "державного регулювання розвитку олійно-жирової промисловості" пов'язане з особливим чином орієнтованим впливом держави на об'єкт, що забезпечує йому необхідну зміну станів. Державне регулювання розвитку покликане скорегувати природний розвиток, спричинений початковими умовами, вихідним енергетичним потенціалом і обмінними процесами в об'єкті та з навколишнім економічним і природним середовищем.

3. Запропоновано еволюційну модель олійно-жирової промисловості, яка дає більш детальне відображення її властивостей, що

може викликати збільшення діапазону впливів на неї, але лише деякі з них можуть контролюватися цілеспрямовано. Ця обставина підвищує здатність суб'єкта державного регулювання розвитку олійно-жирової промисловості перетворювати такий вплив на управління.

4. Проаналізовано сучасний стан олійно-жирового виробництва та визначено загальну тенденцію на майбутнє. Насіння соняшнику продовжує залишатися одним із ліквідних товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також одним із небагатьох продуктів, використання якого забезпечує функціонування інших видів сільськогосподарського виробництва і підгалузей харчової промисловості. Отже, можна з повною відповідальністю стверджувати, що це одна із пріоритетних і перспективних складових зміцнення експортного потенціалу АПК України.

5. Наявність значних сировинних ресурсів, а також вплив мита на експорт насіння деяких олійних культур (у т.ч. насіння соняшнику) зумовили стрімкий розвиток олійно-жирових виробництв. При цьому за останні п'ять років накреслилась тенденція до жорсткої конкуренції на ринку олійної сировини та продуктів її переробки. Через 2–3 роки виробничі потужності з переробки насіння соняшнику в Україні будуть перевищувати потенційні можливості його виробництва аграрним сектором, що ще більше посилить конкурентне середовище.

6. Реструктуризація як еволюційний процес економічних змін, що охоплює промислові системи, виступає інструментом управління олійно-жировою галуззю. Самостійні рішення підприємства відносно реструктуризації або рішення державних органів про інвестування в підприємства здатні забезпечити ефективний розвиток спочатку окремої структурної одиниці, а в подальшому і всього підкомплексу.

7. З метою захисту інтересів вітчизняних товаровиробників і споживачів продовольства держава має перейняти на себе функції регулювання зовнішньоекономічної торгівлі найважливішими експортними товарами АПК, у т.ч. олією та насінням соняшнику. На державному рівні необхідна служба моніторингу попиту і цін на світовому ринку продовольства, якою, у тому числі, мають визначатись економічно доцільні параметри експорту продукції олійно-продуктового підкомплексу, виходячи з його потенціалу та задоволення потреб вітчизняного ринку в плані забезпечення продовольчої безпеки.

8. Зміна системи оподаткування має бути підпорядкована формуванню ефективних моделей стимулювання продуктивної діяльності економічних суб'єктів. Підприємства асоціації "Укроліяпром" змушені платити податок авансом за весь календарний рік у період найбільших

закупівель сировини. У результаті різко знижується їх конкурентоспроможність на сировинному ринку, виникає дефіцит оборотних коштів для здійснення поточкових платежів, пов'язаних з виробничою діяльністю, і основна частина врожаю скуповується комерційними структурами. Для створення ефективних умов функціонування олійно-жирових підприємств необхідно відмовитись від існуючих "податкових нашарувань". Доцільно знизити податок на прибуток, а податок на додану вартість залишити на існуючому рівні.

9. В олійно-жировій галузі активізується інноваційно-інвестиційна діяльність. Розроблено проект реструктуризації переробного підприємства, який передбачає шляхом залучення власного та зовнішнього капіталу модернізувати виробництво та вийти на ринок з конкурентоспроможною продукцією.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Таршин С.І. Державне регулювання ринку олійних культур в Україні // Вісник НАДУ. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – № 2. – С. 264-270.
2. Таршин С.І. Державне регулювання розвитку олійного виробництва // Вісник НАДУ. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – № 3. – С. 98-108.
3. Таршин С.І. Реструктуризація як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства // Зб. наук. праць НАДУ / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – Вип.1. – С. 327-333.
4. Таршин С.І. Співвідношення між попитом і пропозицією на ринку соняшника та продукції його переробки // Управління сучасним містом. – 2004. – № 2 / 4-6 (14). – С. 119-126.
5. Таршин С.І. Інноваційно-інвестиційна політика розвитку олійного виробництва // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2004. - № 1. – С. 95-98.
6. Таршин С.І. Проблеми структурного розвитку підприємств олійно-жирової галузі харчової промисловості України // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2002. – № 1. – С. 133-138.
7. Таршин С.І. Інвестиційні перспективи розвитку підприємств олійно-жирової галузі харчової промисловості України // Науково-технічний розвиток: економіка, технології, управління: Матеріали II Міжнародної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К.: Пошуково-видавниче агентство "Книга пам'яті України", 2003. – С. 338-339.

8. Таршин С.І. Інноваційна спрямованість реструктуризації підприємств харчової промисловості // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції: Матеріали наук.-практ. конф. Т. 2 / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – С. 217-218.

9. Таршин С.І. Проблеми та перспективи розвитку підприємств олійно-жирової галузі харчової промисловості України // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції "Розвиток підприємницької діяльності на Україні: історія та сьогодення". 24 березня 2003р., м. Тернопіль. – Тернопіль, 2003. – С. 86.

АНОТАЦІЯ

Таршин С.І. Державне регулювання розвитку олійного виробництва в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Харків, 2004.

У дисертації розглядаються теоретико-методологічні основи та практичні аспекти застосування механізмів державного регулювання олійного виробництва в Україні. З позицій інституціональної та еволюційної теорій аналізуються економічні зміни, становлення та розвиток підприємств олійно-жирового підкомплексу. Дається авторське визначення державного регулювання розвитку галузі з урахуванням ступеня його взаємозв'язку з іншими категоріями. Державне регулювання розвитку покликано скорегувати природний розвиток, обумовлений початковими умовами, вихідним енергетичним потенціалом і обмінними процесами в об'єкті та з середовищем. Автором запропоновано еволюційну модель олійно-жирової промисловості, яка більш детально відображує її властивості. Пропонується знизити податок на прибуток, а податок на додану вартість залишити на існуючому рівні.

Ключові слова: економіка, механізм державного регулювання, інноваційно-інвестиційний проект, реструктуризація олійно-жирових підприємств.

АННОТАЦИЯ

Таршин С.И. Государственное регулирование развития масличного производства в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук государственного управления по специальности 25.00.02 – механизмы государственного управления. – Харьковский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины. – Харьков, 2004.

В диссертации рассматриваются теоретико-методологические основы и практические аспекты применения механизмов государственного регулирования масличного производства в Украине. С позиций институциональной и эволюционной теорий анализируются экономические изменения, становление и развитие предприятий масложирового подкомплекса. Дается авторское определение категории "государственное регулирование развития масложировой отрасли" с учетом степени её взаимосвязи с другими категориями. Государственное регулирование развитием призвано скорректировать естественное развитие, обусловленное начальными условиями, исходным энергетическим потенциалом и обменными процессами в объекте и со средой.

Предложена эволюционная модель масложировой промышленности, которая более детально отображает ее свойства и может расширить диапазон влияний на нее, но лишь некоторые из этих свойств могут контролироваться целенаправленно. Данное обстоятельство повышает значимость способности субъекта государственного регулирования развитием масложировой промышленности превратить такого рода влияние в управление.

Проанализированы статистические и динамические состояния государственного влияния на дальнейшее развитие масличного производства, определены факторы его стабилизации и дестабилизации.

Определено несовершенство налоговой системы Украины по отношению к масложировым предприятиям по уплате налога по ставке 30 % из разности стоимости остатков закупленного сырья на первое января и первое октября. Налогообложение должно формировать эффективные модели стимулирования продуктивной деятельности экономических субъектов. Высокий налог на прибыль, а по сути на остаточный доход, в условиях уменьшения доходов и падения платежеспособного спроса приводит, в одних случаях, к обнулению прибыли, в других – к отводу прибыли в теневой оборот. Предлагается снизить налог на прибыль, а налог на добавленную стоимость оставить на существующем уровне.

Государство должно взять на себя функции регулирования внешнеэкономической торговли важнейшими экспортными товарами АПК, в т.ч. маслом и семенами подсолнечника, направив свою политику на

защиту отечественного товаропроизводителя и отказавшись от сырьевого экспорта продукции.

Основная задача стратегии агропромышленной инвестиционной политики Украины состоит в обеспечении стимулирования процессов поступления и эффективного использования инвестиционных ресурсов. Эта проблема решается через совокупность механизмов формирования собственных и привлеченных источников инвестиционных ресурсов товаропроизводителей, использование ограниченных бюджетных средств на прямое инвестирование и применение косвенных рычагов экономического регулирования инвестиционной деятельности в агропромышленном секторе экономики.

Ключевые слова: экономика, механизм государственного регулирования, инновационно-инвестиционный проект, реструктуризация масличных предприятий.

ANNOTATION

Tarshin S.I. State government of sunflower oil in Ukraine. – Manuscript.

The thesis of master public administration degree on 25.00.02 – mechanism of state government – Kharkiv Regional Institute of Public Administration, National Academy of Public Administration the President of Ukraine. - Kharkiv, 2004.

The thesis is devoted to methodological basis and practical issues of mechanism state government of sunflower oil production in Ukraine. According to institutional and evolutionary theories, main economic changes and development of sunflower oil producers are studied. Author determines a concept of “state government (administration) of industry development” concerning its correlation with other concepts. Development administration is aimed to adjust natural evolution which caused in original conditions, energy potential and its environment. Author suggests evolution pattern of sunflower oil producer are researched author offer to decrease profit tax and doesn't value change added tax.

Key words: economy, mechanism state government, investment project, restructure of sunflower oil producers.

Відповідальний за випуск Корецький Микола Христофорович

Підписано до друку 16.11.2004 р. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Обл.–вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим.

Віддруковано з оригінал-макета в Гуманітарному університеті "ЗІДМУ",
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70 б.